

*Pildammsparken tillhör
Malmö's välkända gröna rum.*

BILD: MEZZO MEDIA

Från sjukhuset till Ärtholmen

- 1. Universitetssjukhuset UMAS*
- 2. Pildammsparken*
- 3. Stadion*
- 4. Lorensborg*
- 5. Ärtholmens sommarstad*

Malmö gröna rum

MALMÖ HAR KALLATS parkernas stad och nog finns det gröna rum mitt bland alla bilar och byggkranar.

FÖLJ MED PÅ en vandring som något oväntat börjar på Malmö Allmänna Sjukhus, där man tidigt insåg att frisk luft och grönska är gott för välbefinnande och tillfrisknande.

Inledning

Från nöje till nytta till nöje

FRÅN MITTEN AV 1800-talet fram till idag har Malmö bytt skepnad flera gånger. Den förändring som staden gått igenom när det gäller sin fysiska form handlar inte endast om bostäder, industrier, gator och torg, utan också till stor del om utvecklingen av stadens gröna rum. Visserligen förekom i någon utsträckning trädgårdar och planteringar i den medeltida och tidigmoderna staden, men de var vanligen privata anläggningar, utan offentligt tillträde. Det är inte någon större överdrift att säga att de olika former av gröna rum som man finner i dagens Malmö är typiska karakteristika för den moderna staden.

VAD AVSES DÅ med begreppet gröna rum? I staden finns det många typer av grönska. Vi finner parker, koloniträdgårdar, rekreationsområden, trädgårdar och många andra typer av ytor där det gröna på olika sätt tar plats. Men det är inte bara ytorna i sig som är intressanta. En viktig del i detta är att se för vem dessa grönytor skapats, vilka som har haft tillträde och vilka beteenden man har önskat sig från dem som vistats där. Fokus kommer därför att ligga på det mellanmännsliga snarare än det ekologiska, även om detta på sina ställen kommer att lyftas fram. Genom att använda begreppet ”rum” snarare än ”yta” kan båda dessa dimensioner komma till sin rätt.

DENNA VANDRING SYFTAR till att ge en bild av hur Malmös gröna rum utvecklats under perioden från 1800-talets mitt fram till idag. Vandrings titel anspelar på hur man resonerat om funktionen hos dessa gröna rum, och hur dessa tankar förändrats över tid. Under den tidiga industrialismen lyftes ofta de

Pildammskolonierna var Malmös första koloniom-

 När det grundades 1895 på initiativ av Malmö ~~planterings- och försköningsförening~~ var den uttalade målgruppen stadens ”mindre bemedlade”.

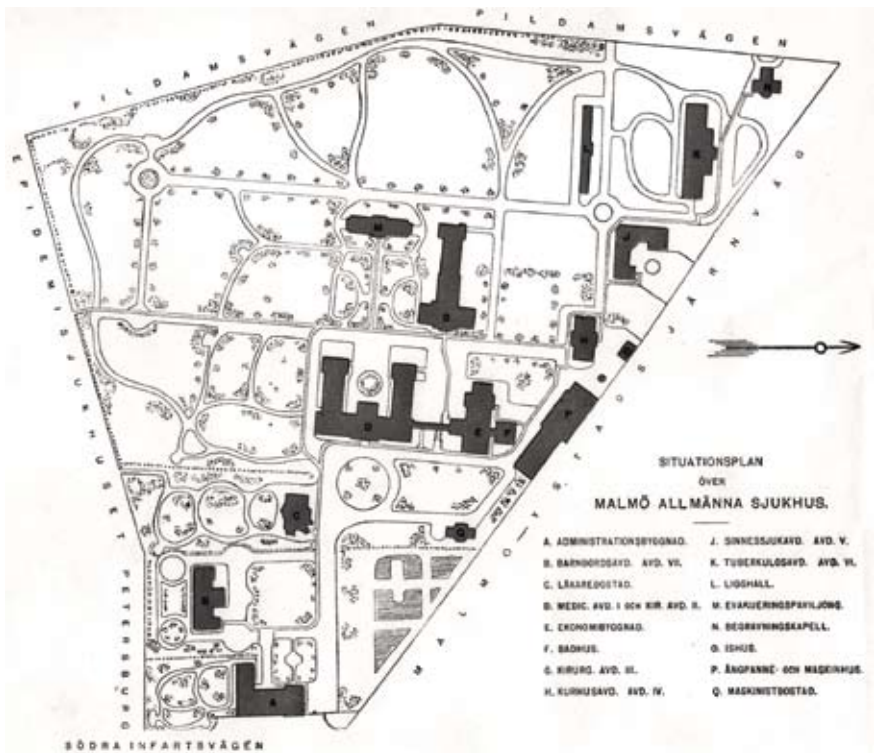
BILDER: MALMÖ MUSEER

gröna rummens nyttoaspekter fram. Industrialiseringens kolrök och trångboddhet innebar hälsorisker som grönskan i någon mån ansågs balansera. Längre fram, kring mitten av 1900-talet, var det istället rekreation och estetik som betonades, även om nyttoaspekterna fanns med som en undertext.

IDAG HAR DISKUSSIONEN kring stadens gröna rum fått nya dimensioner kopplade till mångfaldsbegreppet. Stadens gröna rum befinner sig i ständig förändring, såväl beroende av ekologiska som sociala, politiska och ekonomiska processer, varför den historiska dimensionen blir ännu viktigare att lyfta fram!

*Variationen
bland koloni-
stugorna när
det gäller såväl
utseende som
storlek var bety-
dande vid 1900-
talets början.
I bakgrunden
Malmö All-
männa sjukhus.*

Situationsplan över Malmö Allmänna Sjukhus 1907 (ur Fritz Bauer, Malmö allm. sjukhus - sjukhusets historia och beskrivning av dess under åren 1904-1907 uppförda nybyggnader, Malmö 1910)

1. Universitetssjukhuset MAS

I MER ÄN etthundra år har Malmö allmänna sjukhus – numera Universitetssjukhuset MAS (UMAS) – varit den

centrala platsen för Malmös sjukvård. Från hörnet Carl Gustafs väg-Södra Förstadsgatan hittar man lätt ingången till det lummiga sjukhusområdet strax till höger om den gamla administrat

Området kring det nya sjukhuset var obebyggda, och runt byggnaderna anlades parkliknande växtlighet. Den järnvägsförbindelse som syns i bild är "Grevebanan", järnvägen Ystad och Malmö.

BILD: MALMÖ MUSEER

byggnaden. Ungefär etthundra meter in på sjukhusområdet möter man så den imponerande fasaden till sjukhusets äldsta byggnad, byggd 1896.

Även idag kan man uppleva sjukhusområdet där UMAS är beläget som en grön oas mitt i storstaden. Jämfört med äldre tid är dock skillnaderna betydande

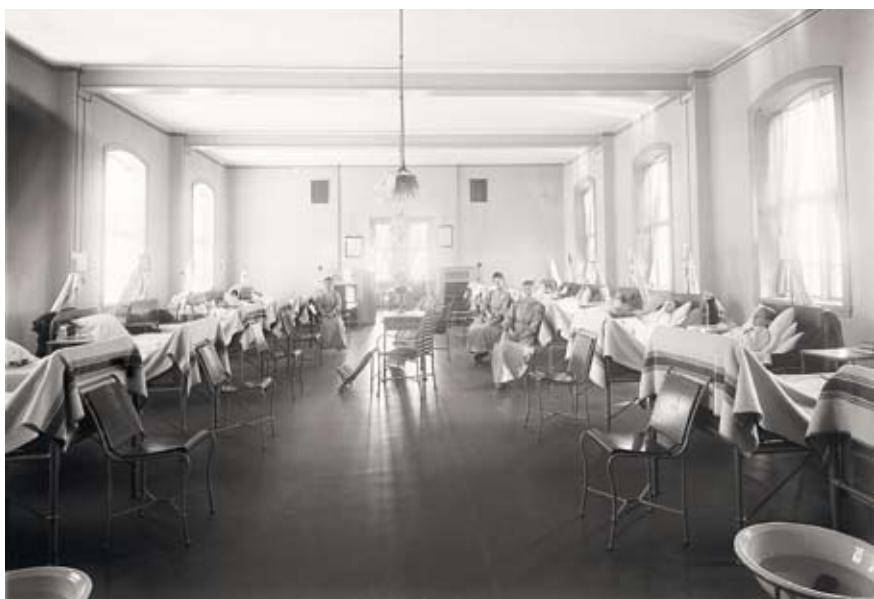

BILD: MALMÖ MUSEER

*Sjuksalarna i Malmö Allmänna Sjukhus utgjorde en marknad
kontrast mot beskrivningarna från äldre tiders sjukhus.*

vad gäller grönskans utbredning och bebyggelsens omfattning.

UNDER SENARE DELEN av 1800-talet blev det allt tydligare att Malmö behövde ett bättre sjukhus. En viktig del i tankarna kring detta var **miasmateorin**, vilken menade att sjukdomar som kolera orsakades av dålig luft.

När det nya sjukhuset stod klart 1896 var det en särdeles modern byggnad. Antalet sängplatser uppgick till 127, mer än dubbelt så många som i sjukhuset på Slottsgatan. Där fanns såväl panncentral som centralkök och en påkos¹ ventilationсанläggning. En annan viktig aspekt av det nya sjukhuset var dess belägenhet:

²DET ÄR SYNNERLIGEN väl valt med hänsyn till jordmånens beskaffenhet, fritt och möjligast högt läge, riklig vattentillgång och goda kommunikationer med staden. Därigenom att staden äger närmast intill liggande jordar, har man förhoppning om, att sjukhuset allt jämt

måtte få ligga så fritt och vackert, som det nu gör... Största delen av området mellan byggnaderna är planterat; det är en härlig park, som sålunda redan vuxit upp. (Bauer 1910, s.20).

Redan kort tid efter sjukhusets invigning, blev det dock tydligt att kapaciteten var otillräcklig och flera nya byggnader uppfördes på sjukhusområdet. Men som situationsplanen från 1907 visar, fanns det ändå rejält med grönytor kvar på sjukhusområdet. En intressant detalj är också att grönyterna inte endast betraktades som parkmark, utan att området i nedre högra hörnet var avsatt till trädgårdar för personalens räkning. Under de år som gått har dock detta avvecklats och liksom stora delar av det parkliknande området tagits i anspråk för nya byggnader. Området som sådant har också utvidgats, främst genom att Pildammskolonierna, belägna mellan sjukhusområdet och Pildammsparken, inleddes under perioden 1927-1945.

Entrén till Pildammsparken. Porten är en rekonstruktion av den som fanns vid Baltiska utställningen.

BILD: MEZZO MEDIA

2. Pildammsparken

FRÅN SJUKHUSOMRÅDET är det en promenadsträcka västerut till Pildammsparkens entré. Även om en grönskande park kan upplevas som någonting som står i kontrast till stadens hets och puls, är parken någonting som är tämligen typiskt för den moderna staden.

Idéerna om parkanläggningar och så

kallade promenader i städerna växte fram på kontinenten och började få inflytande i Sverige kring mitten av 1800-talet. En viktig del av detta var att fungera som arena för borgarklassens sociala umgänge. Samtidigt började arbetarna bli en allt mer synlig del av staden, och därigenom blev behovet av att disciplinera deras beteende betydelsefullt. Parkerna kunde därigenom spela en viktig roll menade borgmästare Malmberg 1860:

Den, både i sundhets och i sedlighets hänseende, fördelaktiga inflytelse sådan anläggning utöfvar på en Stads befolkning är nu mera allmänt insedd och erkänd. För icke så många år tillbaka utgjorde vistandet å krogarne nära nog den enda förströelse, hvaråt flertalet bland den manliga delen av denna Stads Arbetarklass öfverlemnade sig å Söndags eftermiddagarne, derunder genom spel och dobbel, förspillande hela veckans arbetsförtjenst...man ser nu mångfaldige arbetare famillier under sommaren tillbringa nämnde eftermiddagar med samvaro under de grönskande träden... (Pehrsson 1986, s.16)

Flygfoto över Pildammsparken cirka 1930

BILD: MALMÖ MUSEER

På detta följde etablerandet av Malmös första stadspark, Kungsparken, vilken öppnade sina bevakade ingångar för allmänheten 1872.

Och som det är af största vigt att denna dyrbara anläggning från början varder i

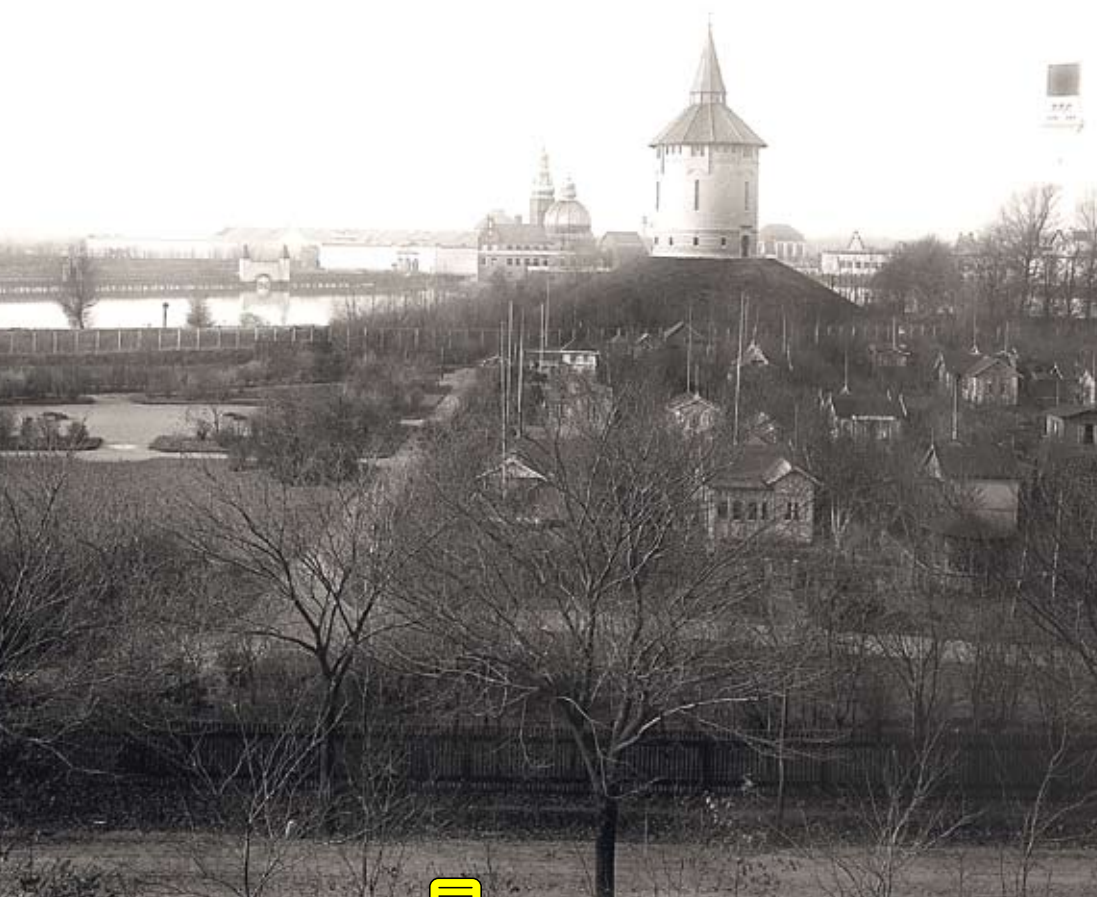

BILD: MALMÖ MUSEER

Pildammarnas förvandling; Baltiska utställningen var ett av de största arrangemang som genomförts i Malmö. I projektet ingick också att utställningsområdet efteråt skulle härbergera en park. I förgrunden skimtar pildammskolonierna.

möjligaste mån fredad för skada och åverkan, anser Drättselkammaren sig böra uppmana en hvar besökande som förmärker annan derstädes förföva åverkan eller åstadkomma oordning på ett eller annat sätt, att derom göra anmälan hos den i parken patrullerande polisbetjent eller endera af de derstädes anställda grindvaktarne. (Sydsvenska Dagbladet 1872, citerat i Pehrsson 1986)

NÄR MAN FÖRST kommer in i Pildammsparken från entrén vid Pildammsvägen, upplever man att det inte i första hand är grönskan, utan vattnet, som ger

parken dess speciella karaktär. Förutom den imponerande vattenspegeln minner också vattentornet på dammens östra sida om hur dammarna för inte mer än ett och ett halvt sekel sedan spelade en viktig roll för staden som vattentäkt, med genomborrade, underjordiska trästammar som försåg staden med färskvatten. Markerna runt dammarna - de två dammarna förenades till en i samband med att parken färdigställdes - brukades dock fram till tiden runt sekelskiftet 1900 som jordbruksmark och låg i stadens utkant.

PILDAMMSPARKEN ÄR OCKSÅ kopplad

Arkitekten Ferdinand Boberg var ansvarig för en stor del av utformningen av Baltiska utställningen. Denna granitbrunn är ett av de få spåren som finns kvar av utställningen.

BILD: FREDRIK BJÖRK

till en annan sida av Malmös historia som är flitigt omskriven: Baltiska utställningen, som invigdes 1914.

Om man vandrar längs Baltiska vägen söderut, tills man korsat Margaretvägen, finner man inne i en skogsglänta en av de få byggnadsverk som finns kvar från detta storslagna arrangemang, en granitbrunn ritat av Ferdinand Boberg, utställningens huvudarkitekt och en av dåtidens främsta svenska arkitekter. Efter utställningens slut påbörjades en omvandling av utställningsområdet till parkområde, en process som dock blev långdragen på grund av kriget och den därtill hörande livsmedelsbristen. Delar av utställningslokalerna kom att

användas som förvaringsutrymmen för potatis och rotfrukter, och en del av marken brukades för odling. Sedermera kom nödhjälpsarbete att användas för parkens anläggning och mot slutet av 1920-talet närmade sig parken färdigställande. (Pehrsson 1989).

SYNEN PÅ STADSPARKENS roll och utformning vid denna tid har beskrivits som ”storslagen, tuktad och demokratisk”, (Pehrsson 1989, s.181) något som kan sägas passa väl in på Pildammsparken. Promenerar man något hundratal meter sydväst från granitbrunnen kommer man till den imponerande ”tallriken”, en festplats med utrymme för tiotusentals människor, där trädens raka stammar skapar en stram arkitektonisk struktur. Går man därifrån mot sydväst kommer man snart till den populära friluftsteatern, där en mångårig tradition med gratisföreställningar med såväl musik som teater blivit en väsentlig del av parkens profil, vilken karakteriseras av tillgänglighet och öppenhet. Begreppet ”folkpark” syftade innan arbetarrörelsens förvärv av en parkanläggning vid Möllevången på parker som skulle vara tillgängliga för allmänheten i bredare mening, något som skulle kunna sägas väl stämma in på de ambitioner som funnits för Pildammsparken.

STADENS PARKER HAR inte bara varit av betydelse för sådana aktiviteter som stått i samklang med de **ambitioner** myndigheter och arkitekter haft. Ofta har parker och andra grönområden förknippats med olika former av ljuskygga aktiviteter, varför det knappast är förvånande att Kungsparken redan från början var inhägnad och bevakad.

Parker har också i varierande utsträckning – men mest efter mörkrets inbrott – uppfattats som farliga platser. Där har sådant kunnat äga rum som velat undanslippa samhällets kontroll av en eller annan anledning.

Inte minst har det varit sedligheten som stått på spel i parkerna, långt innan det lättklädda modet gjort sig påmint på Pildammsparkens vidsträckta gräsmattor. Några exempel från Kriminalpolisens rapportjournaler kan få illustrera detta.

En varm sommardag på 1920-talet anhölls en 17-årig flicka, hemmahörande i Gislöv, för det att hon ”under senare tiden fört ett lättjefullt och sedeslöst leverne.” Hon och en kamrat hade enligt egen utsago i väntan på tåget hem till föräldrarna strövat omkring i parken och därefter slagit sig ner på en bänk. De hade då tilltalats av en före detta möbelhandlare, ”vilken de förut kände.” Var för sig berättar kriminalpolisens förhör med flickorna om hur de skaffade sitt uppehälle ”genom skörlevnad i det

hon ute i staden sammantruffat med olika manspersoner, tillsammans med vilka hon mot betalning övat samlag.” Flickorna tog dock aldrig med kunderna till bostaden, utan alltid till någon parkanläggning, där aktiviteterna kunde utövas mera ostört. Det fanns givetvis också de som på olika sätt drog nytta av att dessa typer av aktiviteter ägde rum i parkerna. Ett exempel är den man som anhölls en försommardag för att ha ”utbudit preventivartiklar till skolynglingar.” Han hade enligt förhöret tidigare försökt utbjuda skosnören, men funnit detta föga lönsamt. (Malmö Stadsarkiv, Kriminalpolisens arkiv 1926)

3. Stadionområdet

FRÅN PILDAMMSPARKEN FRILUFTSTEATER behöver man endast korsa John Ericssons väg för att komma till stadionområdet, som kanske kan beskrivas som malmöidrottens viktigaste centrum.

Idrottens roll i samhället har inte alltid varit självklar. Axel Danielsson,

en av den tidiga arbetarrörelsens förgrundsfigurer i Malmö, var kritisk:

”Sporten är ett surrogat för arbetet och bedrivs därför av de klasser som icke arbeta. Därför skall den sociala revolutionen beteckna slutet även på sportens tidevarv, denna dekadensperiod för mänskligheten.” (Citerat i Billing 1996)

Stadion, från början tänkt för 60.000, men man nöjde sig med hälften.

BILD: FREDRIK BJÖRK

BILD: MALMÖ MUSEER

Den mest populära idrotten vid tiden runt sekelskiftet 1900 var velocipedkapplöpning, så även i Malmö.

UNDER MELLANKRIGSTIDEN KOM idrottens stora transformering från borgerligt fritidsnöje till folkrörelse. Bland de faktorer som ofta nämns som drivkrafter bakom denna förändring kan nämnas såväl införandet av 48 timmars arbetsvecka som de höga arbetslöshetsnivåer som rådde. (Billing 1996) Parallellt med folkrörelseidrottens framväxt fanns också ett ökande intresse för friluftsliv i samhället, exempelvis får frisksportrörelsen sitt genombrott under 1930-talet. Friluftsliv, fysisk träning och sträng diet var viktiga komponenter i vad som har beskrivits som en längtan efter det rena och ursprungliga. (Tolvhed 2004) Malmös kraftiga folkökning parat med det växande frilufts- och idrottsintresset betydde att man upplevde ett behov av nya idrottsanläggningar. Inte minst drog ofta Malmö FF mer publik än vad som rymdes på Malmö IP.

På jordbruksmarken söder om Pildammsparken hade stadsingenjör Bülow-Hübe tänkt sig ett rekreationsområde och i detta ett stadion. Stadsfullmäktige fattade beslut om detta redan 1943, men arbetet försenades. När beslutet om att Sverige skulle arrangera VM i fotboll 1958 fattades, kunde planen slutligen antas. (Malmö

kulturmiljö 2001) Så här menade Nils Mårtensson, vice ordförande i idrottsstyrelsen:

”Som en folkfara kunde noteras en allt sämre fysisk kondition. Detta måste motverkas med ökade möjligheter till sport och friluftsliv. Hit hörde ett stadion vid John Ericssons väg, en anläggning som kunde skänka stimulans och därjämte bli en sevärdhet för turister.” (Citerat i Billing 1996)

Det finns en intressant motsättning i detta, då det inte är svårt att se etablerandet av Malmö stadion som en förskjutning av idrottens ideal, från folkrörelseidrotten på Malmö IP med sin närhet till spelarna, till en elitidrott där avståndet mellan de aktiva och publiken blev allt större. Argumentationen att stadionanläggningen skulle ~~bered~~ ge ökade möjligheter till sport och friluftsliv känns i det sammanhanget knappast självklar. Det blev också tydligt att idrotten fick en status som samhällsangelägenhet och att dess politiska betydelse – såväl på kommunal som på nationell nivå – ökade.

De tidiga skisserna föreslog ett stadion med plats för 60 000 åskådare, men det färdiga resultatet blev mindre än så. Publikrekordet står sig än idag från matchen mellan Västtyskland och

Argentina vid VM 1958 med 30953 åskådare. Stadions norra läktare – som vetter mot Pildammsparken – byggdes till EM i fotboll 1982, då flera matcher kom att spelas i Malmö. (*Malmö kulturmiljö 2001*)

4. Lorensborg

OM MAN FORTSÄTTER promenaden längs västra sidan av stadion kan man se hur stora gräsmattor breder ut sig. Träningsplaner, lekplatser och grusgångar knyter samman stadionområdet med bostadsområdet Lorensborg som byggdes under andra hälften av 1950-talet. Innan byggnationen var detta, med undantag för ett par lantgårdar, obebyggd jordbruksmark. (*Malmö kulturmiljönämnd 2002*)

Funktionalismens framträdande på 1930-talet, i Sverige ofta symboliserat av Stockholmsutställningen 1930, innebär ett nytt sätt att se på bostaden och relationen till det gröna. En viktig del av ideologin pekade på behovet av att skapa goda bostäder för samhällets flertal, med riklig tillgång på ljus och luft. De stil- och formideal som omfattades av funktionalismen stod väl i samklang

med folkhemsidealets, och det socialdemokratiska maktövertagandet på 1930-talet innebar att dessa kom att forma mycket av stadsbyggandet under de kommande decennierna. Det handlade till stor del om att bryta mot äldre mönster och skapa en ny, modern stadsmiljö. Den täta, trånga staden med dess kompakta, kringbyggda gårdar tillhörde den gamla, smutsiga och ojämlika staden. I den funktionalistiska staden byggdes i stället bostäderna i ett parklandskap, där bostad och grönska inte behandlades som åtskilda delar, något som har beskrivits som ”bostadsparken”. (*Pehrsson 1986*)

EFTER KRIGET UTVECKLADES bland annat bostadsområdena Mellanheden, Augustenborg och Persborg, där funktionalismen kombinerades med idén om ”grannskapsenheter”, där hemkänsla och gemenskap skulle skapas i sammanhängande områden. Bostäder skulle bilda underlag för skolor och annan gemensam service, ofta placerade omkring ett lokalt centrum. Man ville även separera biltrafik från cyklar och gående och skapa sammanhängande skyddade grönområden.

Funktionalismens stadsbyggnadsideal fick tydligt genomslag i Lorensborg. Här har boendet flyttat ut i parken, och vidsträckt gräsmattor omsluter bebyggelsen.

BILD: FREDRIK BJÖRK

Stadens starka tillväxt under efterkrigstiden innebar dock att bostadsbyggandet kom att lägga sig ännu högre växel. När Lorensborg byggdes fanns fortfarande grannskapstanken och funktionalismens ljus-och-luft ideal som viktiga beståndsdelar, men skalan hade blivit större och pekade fram mot 1960-talets storskaliga projekt. Bebyggelsen planerades parallellt med stadionområdet och omfattade 2 500 lägenheter i hus som byggdes upp till sexton våningar höga. Grönytorna är visserligen omfattande, men har en tämligen enahanda gestaltning, där effektivitet och rationalitet tycks ha stått i centrum. Stora, sammanhängande gräsytor är visserligen lätta att klippa och inbjudande att spela fotboll på, men upplevs inte alltid som inbjudande. Snarare kan de upplevas som arkitektoniska element, avsedda att upplevas estetiskt i samklang med byggnaderna. Bland reper-toaren av buskväxter har nog en och annan upplevt att dessa ofta karakteriserades av en taggighet som inte minst försvårade letandet efter bortsparkade fotbollar. Det som också skiljer ut Lorensborg från tidigare bostadsområden är hur bilismen fått ett ökat genomslag i områdets utformning, bland annat symboliserat av ett allt större antal parkeringsplatser.

5. Ärtholmens sommarstad

I GRÄNSYTAN MELLAN stadionområdet och Lorensborg s det en lummig grusgång. Om man följer den söderut och över – eller under – Stadiongatan, kommer man till Ärtholmens sommarstad.

”Trädgårdsskötsel kan numera idkas i så kallade koloniträdgårdar, där de, som icke hava råd och tillfälle att hava sommarnöje, kunna mot en billig avgift få arrendera en lott för trädgårdsbruk... Koloniträdgårdarna äro framförfallt till för den mindre bemedlade befolkningen.” (Lindhagen 1916)

Koloniträdgårdarna växte fram under 1800-talet på kontinenten, och spred sig till södra Skandinavien på 1880-talet. Initiativet till koloniträdgårdar i Malmö kom från Malmö förskönings- och planteringsförening, som menade att någon del av de jordar som efter segslyttna tvis-ter mellan staden och privata gårdsägare övergått i stadens ägo ”måtte, mot ett mycket lindrigt arrende, i smärre stycken, indelade och iordningsställda på föreningens bekostnad, ställas till disposition för dem av arbetarebefolkningen, som funne nöje uti att på lediga stunder ägna sig åt trädgårdsskötsel och plantering.” (Härje 1932)

Föreningen skickade prompt trädgårdsmästare Wolff över till Köpenhamn för att på ort och ställe besöka de nyanlagda koloniområden som skapats kring staden. På föreningens årsstämma i februari 1894 presenterade Wulff sitt förslag till koloniområde. Den plats han hade utsett var området mellan Pildammsvägen, Pildammarna och Malmö-Ystad järnväg. Planen innehöll totalt 350 kolonier, samt även gemensamma toaletter och två lekplatser. Varje kolonilott var 72 kvadratmeter stor. Under våren 1895 förbereddes området och i april samma år öppnades det, men hade på grund av oförutsett höga kostnader reducerats till endast 68 lotter. Pildammskolonierna kom sedermera att

BILD: MALMÖ MUSEER

Den egna täppan familjens samlingspunkt.

utvidgas och omfatta uppåt 250 lotter. (Almén och Andersson 1995)

DEN URSPRUNGLIGA INRIKTNINGEN mot arbetarebefolkningen hade dock kommit att justeras, då man inte ville utesluta även exempelvis lägre tjänstemän. Den uttalade målgruppen kom därigenom att inkludera "mindre bemedlade". Inkluderinge lekplatser indikerade också en inriktning på familjer, något som var framträdande i den svenska kolonirörelsen i stort. Man uppfattade också en tydlig uppdelning av olika roller i omsorgen om lotten:

"För familjen är täppan ett förenande band, där alla familjens medlemmar mötas i gemensamt arbete och vila. Familjefadern, trött på den trånga bostaden, får här njuta friluftsliv i skötet av sin familj och känna vården om den lilla jordbiten fylla livet med ett alldeles särskilt intresse. Husmodern kan komma ut i det fria, taga alla barnen med sig och ändå hava det litet bekvämt." (Lindhagen 1916)

På samma sätt som när det gäller parkerna, tänktes kolonilotterna fungera moraliskt höjande och förhindra att arbetsinkomsten slösades på drycken-

skap. Att vistas i det fria ansågs även kunna bidra med något som gått förlorat i urbaniseringens och industrialiseringens tidevarv, en närkontakt med det naturliga och ursprungliga. (Bergquist 1996) Samtidigt fanns det också en pedagogisk ambition, att uppfostra arbetarebefolkningen i äganderättens normsystem:

"Ungdomen har fått lära sig att älska blommor och växter och att respektera andras egendom, inte minst frukt och bärskördar. det är alldeles påfallande, hur sällan kolonisternas barn göra sig skyldiga till skadegörelse på bär och växande gröda eller snatta frukt, medan sådan sport ju ingalunda är sällsynt bland de barn, som endast haft rännstenen i bakgatorna till lekplats under uppväxtåren." (Härje 1932)

Den största tonvikten lades dock på produktionen av livsmedel. Tanken var att de mindre bemedlade skulle få sin ekonomiska situation underlättad, men också att odling av olika former av frukt och grönsaker skulle förbättra kosten kvalitativt, i enlighet med den vid denna tid framväxande kostläran. Äpplen, smultron och morötter var

BILD: MEZZO MEDIA

Stugor vid Ärtholmens sommarstad.

exempel på vitaminfyllda livsmedel som skulle förbättra hälsan hos samhällets underklass. Uppgiften att ta hand om skörden, sylta och konservera, låg på husmodern. (Lindhagen 1916)

KOLONIOMRÅDENAS NYTTOASPEKT, som betonats under uppbyggnadskedet, kom dock med tiden att tonas ner. Socialdemokraten Karl Ekberg förde på 1920-talet fram en vision om skapandet av "sommarstäder", där tanken var att stugorna skulle vara så stora att en familj kunde bo där hela sommaren. Lotterna skulle också vara större än tidigare, cirka 400 kvadratmeter. Ekberg argumenterade för att det var rekreationen som nu skulle stå i centrum, snarare än produktionen. Initiativet tillstyrktes och kom att prägla koloniområdena i Malmö framgent. (Almén och Andersson 1995)

Hur stämde då de filantropiska visionerna in på verkligheten? I flera texter beskrivs koloniområdena som idyller – "koloniträdgården var för många Malmöbor den oas, där de återhämtade sig från det mödosamma vardagslivet", formuleras det i planteringsföreningens minnesskrift från 1981. Det finns säkert många som instämmer i den beskrivningen, men det finns också andra berättelser, som ger en mer komplex bild.

ATT KOLONIOMRÅDENA SKULLE bidra till att skapa respekt för äganderätten kan diskuteras. Stölder var inte ovan-

liga, såväl vad gällde från odlingar som ur stugorna. "Vi blev bestulna på både kaniner och grönsaker. Vi satte upp snubbeltråd med plåtburkar, och hade vakthund på området. Det hjälpte inte. Jag minns att tjuvar sköt hunden full med hagel. Min far fick slå ihjäl den", minns en kolonist från tiden för andra världskriget. (Almén och Andersson 1995) Även annan brottslighet var vanligt förekommande, framför allt olovligt försäljning av sprit samt hembränning.

FÖR EN DEL blev kolonierna inte bara tillfälliga övernattningsbostäder, utan erbjöd det tak över huvudet som inte annars gick att uppbringa i 1920-talets Malmö, präglad av bostadsbrist och arbetslöshet. Uppgifter talar om hundratals familjer som bodde permanent i kolonistugor i Malmö vid 1920-talets mitt, varav många hade bott där sedan 1910-talet. Det var visserligen förbjudet, men myndigheterna valde länge att se genom fingrarna med vinterboendet. För att klara detta, hade många tvärt emot bestämmelserna installerat eldstäder och vinterbonat sina stugor. (Almén och Andersson 1995)

De vinterboende kolonisterna blev 1927 satta under press. Staden fattade beslut om att alla vinterboende kolonister skulle vräkas och att alla typer av eldstäder i stugorna skulle förbjudas. Hela året förekom protester såväl från koloniföreningar som från andra organisationer, men styrkan i protesterna

minskades av inre splittring. Till slut lyckades man i alla fall få igenom att myndigheterna skulle ta hänsyn till särskilt ömmande fall. Med tiden kom även koloniföreningarna att inta en hårdare attityd mot vinterboende kolonister, och vid början av 1930-talet upphörde vinterboendet i koloniområdena i stort sett. (Almén och Andersson 1995)

ÄRTHOLMEN GRUNDADES 1939 som ersättningskoloni för de som sagts upp från bland annat Pildammskolonin och Sofielundskolonierna. Intresset för området, som stadsfullmäktige beslutat om redan 1935, hade inte varit så starkt då många menade att det låg alltför långt bort från staden. Uppsägningarna från de äldre områdena satte dock fart på Ärtholmens tillväxt och efter bara ett par år uppgick antalet kolonier till 238. (Almén och Andersson 1995)

I MITTEN AV Ärtholmen, finns förutom Ärtholmsgården, föreningshus och andra gemensamhetslokaler; en dansbana som används såväl för gemensamma möten som för dans flera gånger per säsong.

Årets viktigaste fest är givetvis midsommarfirandet med dans runt stängen och allt som hör till. Festerna i koloniområdena har varit omtalade ända sedan äldsta tid. Dels finns det åtskilliga beskrivningar om hur dessa bidragit till att skapa en god sammanhållning och gemenskapskänsla, men det finns också beskrivningar av fylleri och oväsande. För många har nog koloniområdena fungerat som ventiler där man kunnat leva ut det som inte rymts i trånga lägenheter; inte minst under 1920- och 30-talen.

Sommartid blommar Ärtholmens dansbana upp! **Activiteter** har bidragit till skapa en känsla av gemenskap i många koloniområden. BILD: FREDRIK ÖRK

EFTERKRIGSTIDENS KOLONIOMRÅDEN KOM att ha allt mindre fokus på produktion och allt mer inriktat på modernisering. Elektrifieringen slog igenom på 1970-talet, gåttorna blev allt större och jämnare, och grönsakerna trängdes ut till förmån för buskar och blommor i trädgårdskolonierna. Många ville att kolonin skulle vara så lättskött som möjligt.

En iakttagelse från 1970- och 80-talen var att kolonisternas medelålder blev allt högre; för många kom kolonirörelsen att förknippas med en svunnen tid, tiden före charterresorna.

På senare år har koloniområdena fått något av en nystart. Intresset för odling har ökat, det rapporteras ofta om att yngre och barnfamiljer fått upp ögonen för koloniernas möjligheter, och inte minst har stadens kulturella mångfald kommit att få genomslag i områdena. Från myndigheternas sida är man idag positivt inställd till koloniområdena, inte enbart för att de bidrar till rekreation, utan också för att den stora mängden blommande växter, insekter och småfåglar bidrar till biodiversiteten i den urbana miljön. Genom att koloniområdena numera i allt högre grad infogas i stadsplanen, får också kolonisterna större trygghet. För Ärtholmen del inträffade detta 1977.

Idyllen mitt i staden.

BILD: FREDRIK BJÖRK

STADENS GRÖNA RUM är spännande som historiska platser då de innebär en kombination av kontinuitet och ständig förändring. De är också på mer än ett sätt levande miljöer som brukas intensivt på olika sätt av stadens invånare. Idag ser man också på dessa områden med större intresse från politiskt håll än man gjort på länge. I Grönplan 2003, som togs fram av Malmö Stad, kallas en del av de gröna rum som denna vandring behandlar för Pildammsstråket. I grönplanen vill man inte endast bevara de grönområden som ingår i detta, utan också länka ytterligare, så att de blir bättre sammanhängande och dessutom når ända fram till kusten.

Detta kan givetvis ses som en indikation på att stadens gröna rum återigen har fått en större dignitet och betraktas som i högre grad nyttiga, bland annat vad gäller upprätthållande av biodiversitet.

Med blicken ställd mot framtiden är

det viktigt att lyfta fram de gröna rummens karaktär av offentliga platser. Idag är det för många en självklarhet att exempelvis parker skall vara tillgängliga för alla. Samtidigt är det inte säkert att alla beteenden ses som acceptabla. De urbana gröna rummens tillgänglighet är resultat av en lång process som det finns anledning att vara uppmärksam på, då öppenheten och tillgängligheten alltid kan ifrågasättas på olika grunder.

När vi avslutar denna vandring vid Ärtholmens dansbana, behöver vi bara runda Ärtholmsgården och gå ner mot Kroksbäcksparken, för att närma oss en annan viktig fråga för framtiden. Det gäller inflytandet över hur stadens gröna rum planeras och utvecklas. Kroksbäcksparken skapades under

infoga "genom föreningslivet"

byggprojekt,

mit att bli allt

kontoret nu har

tagit initiativet till en nystart för parken, har man valt att vända sig till de människor som bor i området att gemensamt diskutera hur parken skall vara utformad. Vi kan alltså se hur utvecklingen av de urbana gröna rummen under vandringens tidsepok gått från att skapa tillträde till ett allt större inflytande för vanliga människor. Det skall bli intressant att följa den processen även i framtiden.

Kroksbäcksparken är en rätt typisk representant för 1960- och 70-talens parker, skapad i direkt anslutning till nya bostadsområden. Idag får många kreativa idéer om hur parken ska förnyas.

BILD: FREDRIK BJÖRK

KARTA
INFOGAD
SIDA FRÅN
KART-ARK:
KULTURENS
INSTITUTIONER

BAKSIDAN
AV KARTA
INFOGAD
SIDA FRÅN
KART-ARK:
KULTURENS
INSTUTUTIONER

Litteratur och källor:

- Almén, Pontus och Andersson, Bo, *Kolonirörelsen i Malmö 100 år 1895-1995*, Malmö 1995
- Andersson, Helge, "...en tillflykt bortom gatorna och torgen", ur *Malmö förskönings- och planteringsförening 100 år*, Malmö 1981
- Bauer, Fritz, *Malmö allm. sjukhus - sjukhusets historia och beskrivning av dess under åren 1904-1907 uppförda nybyggnader*, Malmö 1910
- Bergquist, Magnus, *En utopi i verkligheten. Kolonirörelsen och det nya samhället*, Göteborg 1996
- Grönplan för Malmö 2003*, Malmö 2001. [Finns även tillgänglig via Internet på www.malmo.se]
- Härje, K. A., *Malmö förskönings- och planteringsförening under femtio år*, Malmö 1932
- Lindhagen, Anna, *Kolonitradgårdar och planterade gårdar*, Stockholm 1916
- Malmö kulturmiljö, Bostadsmiljöer i Malmö. Inventering. Del 2: 1955-1965*, Malmö 2002
- Malmö kulturmiljö, Malmö stadion. En kulturhistorisk utredning*, Malmö 2001
- Pehrsson, Per-Jan, "Pildammsparken", ur *Baltiska utställningen 1914*, Malmö 1989
- Pehrsson, Per-Jan, *Malmö - parkernas stad*, Malmö 1986
- Tolvhed, Helena, "Stål i musklerna och stål i viljan", ur *Sociala konflikter och kulturella processer. Historia med människor i centrum*, Nils Andersson, red., Malmö 2004
- Arkiv:
Malmö Stadsarkiv, Kriminalpolisens arkiv, A2A:42; rapportjournaler 1926